

Szoboszlai Katalinnak

Kedves Kati,

A konferencián a nem túl sikeres előadásom után jobbról megkerülve, kicsit oldalvást állva megkérdezted, hogy mikor olvashatod el azt, amit most hallottál. Vagy - gondoltam én hozzá – hallani szerettél volna, ha sikerült volna elmondanom, amit akartam. Elnézésed kérve megpróbálom gyorsan pótolni a hiányt, és igyekszem leírni a 2008 évi február 3-i kutatásról az előadásban elmondásra szánt mondatokat.

Először is az előadás cím: „A tó” a korábbi „csata”, „limány” címek után megint csak valamiféle képzettársítás és arra vonatkozik, amit felfedezni véltem az adatokban, de utal a konferencia helyszínére is, amely általában egy tó partja szokott lenni. A kép a hal és halászat témáját próbálja megjeleníteni, mivel ez évben a foglalkoztatással kapcsolatos kérdéseké volt főszerep.

Bevezetés

Az előadásomban a budapesti népszámlálásról a teljesség igény nélkül megjegyeztem, hogy a kapott eredmények 700 – 1400 fedél nélküli valóban kevesebb, mint azt 2005-ben az első számláláskor becsültük. Ennek oka – megítélésem szerint - elsősorban nem az, hogy időközben sokan megszûntek fedélnélküliek lenni (lakásuk lett, vagy bementek szállóra), illetve nem az, hogy a hajléktalanná válás üteme lassult volna. Egy ilyen állítást semmilyen más megfigyelés nem támasztana alá. A kisebb számnak nagyvalószínűséggel az oka egyrészt az utcai szolgálatok beindulása volt (2005-ben még csak éppen elkezdődött ez a fajta szolgálattartás), mivel ennek köszönhetően nem volt szükséges a nyilvános helyeket keresni ahhoz, hogy valaki élelemhez, pénzhez, ruhához jusson, (hiszen a professzionális szolgálatok rejtekhelyek is meg tudják találni őket), másrészt ez szaporodó kerületörségek működésnek is betudható ez a fajta rejtőzködés. Összefoglalva a számlálás módszerével kapcsolatban meg kell jegyezni azt, ez a metodika valószínűleg csak azokban az országokban megbízható, ahol a közterület használathoz fűződő jogok sokkal nagyobb körben elfogadottak és annak a korlátozása a spontán alvóhelyválasztást nem befolyásolja jelentősen. Az eredmények illusztrálására elmondtam, hogy Budapest VII. kerületében a 2005-ös 108 regisztrált fedélnélkülihez viszonyítva 2008-ban mindössze 4 embert találtunk, miközben a terület ellátó intézményeiben semmilyen csökkenést nem lehetett észlelni. Szerettem volna beszélni arról, hogy a nappali melegedőkben végzett kontroll mérés alátámasztani látszik a rejtőzködők számának a növekedésével kapcsolatban felállított hipotézisünket. Erről a melléklet 3. ábráján található összefoglalóban olvashatsz.

Nézzük először a tavalyi és az idei éves adatok összehasonlítását. Egyrészt, mint azt az 5-ös táblán látod több település vett részt az idei felvételen: ők azok ahol nincs mód az összehasonlításra. Először összességében viszont kevesebb ember válaszai érkeztek be mint tavaly, de az eltérés nem jelentős. A különbségnek nagyon egyszerű szervezési okok is lehetnek, vagy az, hogy a korábbi évektől eltérően ebben az évben önkitöltős kérdőívet használtunk.

- A hajléktalan emberek korára, nemek szerinti összetételére, jövedelemére, kapcsolati viszonyira, egészségi állapotára vonatkozó éves adatok általánosságban semmilyen jellegzetes vagy nagyhorderejű változásra nem utal. Egyes településeken azonban nagyon érdekes dolgokat látunk, néhol egyik évről a másikra jelentős változás történt.

- Nyíregyházán és Szegeden például a nők aránya jelentősen változott. Szegeden ez változás a nők arányának olyan drasztikusan alacsony szintjét eredményezte, hogy azt semmiképpen sem gondolhatjuk valamilyen, a hajléktalanságot rendes körülmények között befolyásoló dolgok hatásnak. Azt hiszem talán érted, hogy mire gondolok.

- Mint látjuk, az egy éven belül hajléktalanná váltak aránya Zalaegerszegen az idén is nagyon magas, ami a nagy mértékű fluktuációra utal. Ez lehet szerencsés esetben a nagyon hatékony segítői munka eredménye, de lehet az ellátás diszfunkcionális működésére utaló jel is. Zalaegerszegen kívül még Kecskeméten alacsony a több mint tíz éve hajléktalanok aránya, annak ellenére, hogy Kecskeméten 2008-ra már átlagosra csökkent a frissen hajléktalanná váltak aránya. A kettő pedig nem feltétlenül kell összefüggjön, hiszen a frissen hajléktalanná váltak és a nagyon régóta hajléktalanok aránya akár egyszerre növekedhet vagy csökkenhet. Az összefüggés, legalábbis ebben a két városban, az arra utal, hogy csak hosszabb időtávon belül változó jelenségekkel van dolgunk. Ezért lehetséges, hogy ott, ahol sok új ember kerül a rendszerbe több nagyon régi kerülnek ki onnan

- Győrben és Nyíregyházán a legmagasabb a szállón sosem lakott hajléktalanok (fedél nélküliek aránya) és Kecskeméten vannak a legtöbben azok közül, akik sohasem aludtak utcán. Ez utóbbi város hajléktalan-ellátása mintha olyan fajta igényekre is válaszolna, amely máshelyen nem jelentkezik. Lehet, hogy a kapacitásokat egyéb problémák kötik le, vagy mástípusú prioritásokat fogalmaznak meg az ellátók Kecskeméten, mint máshol.

- Azután látjuk még, hogy Szeged egészen furcsa, egyedülálló arányokat produkál: náluk minden egyes hajléktalan ember aludt már szállón. Nagyon nehezen hihető eredmény, amely vagy a területe

felderítetlenségére vagy a hajléktalan emberek őszintétlenségére utal, mely utóbbi feltételezés a koldulást szankcionáló rendelet ismeretében nem lenne túl meglepő.

- Meglepő viszont Székesfehérvár, ahol a korokat tekintve úgy tűnik egészen egyedülálló módon előbb szoktak szállóra kerülni a hajléktalan emberek és csak azután az utcára. Ez lehetne persze így, amennyiben kvázi munkásszállóként használnák az intézményt az emberek és a lecsúszási folyamat következő stádiuma az utcára kerülés. Más adatok azonban nem támasztják alá ezt a hajléktalanná válás szempontjából nagyon markánsnak számító különbözőséget (bár nincs kizárva hogy évekkel ezelőtt nagyon másként működött az ellátás) ezért valószínűbb, hogy valamilyen félreértés vagy adatfelvételi hiba történt.

Az ez évi speciális adatgyűjtés témája a foglalkoztatás volt. Meglehetősen sok kérdést tettünk fel a jövedelemre vonatkozóan. Először volt lehetőség arra, hogy a koldulást és a kukázást is beírják, mint kvázi jövedelmet, mint megélhetési forrást. Vagyis a korábbi évekhez képest most megélhetési forrásra és nem a megélhetésre szolgáló jövedelem forrásáak kérdeztünk. Ezzel lehetőségünk nyílt az eltartotti státuszon kívül az előbb már említett önfoglalkoztatás felderítésére is. A korábbi évekhez eltérően nem kérdeztünk viszont januári havi összes jövedelem összeget. Mint az a melléklet diagramjain látszik a munka jövedelemmel a megkérdezett hajléktalanok kb. harmada rendelkezett. Az adott időszakban országos statisztikái szerint a hasonló korú magyar lakosság mintegy fele volt foglalkoztatott. Vagyis a reális cél a foglalkoztatottság mértékét illetően az országos átlag elérése azt jelentené, hogy minden hatodik, most munkanélküli (17%) hajléktalan embert el kellene juttatni a foglalkoztatotti státuszba. Ez a cél a önfoglalkoztatás figyelmen kívül hagyásával sem tűnik irreálisnak, ráadásul egyesek szerint sehol sincs az előírva, hogy a foglalkoztatás csak az alkalmazotti keretek között lehetséges. Ilyen például a papír vagy vashulladék gyűjtés vagy a bolhapiaci munka is foglalkoztatás.

De most nézzük meg kik is azok, akiket foglalkoztatási program célozhat. Nyilvánvalóan csak azokat, akik munkaképesek és akarnak változtatni a helyzetükön. Program bizonyosan nem azoknak lesz, akiknek olyan munkát végeznek, amivel elégedettek, de megfontolandó kiterjesztése azokra, akiknek van ugyan valamilyen munkájuk, de változtatnának azon: jobban fizető vagy biztosabb munkát szeretnének. Ők alkotják foglalkoztatottak többségét. Ha őket is foglalkoztatotti célcsoporthoz számítjuk, akkor a programba bevonhatók aránya 30% fölé emelkedik.

Ha a nem foglalkoztatottak közül a dolgozni akarókat és az enerváltakat a (akik már nem akarnak munkát vállalni) is a program potenciális célcsoportjába soroljuk, akkor a hajléktalan emberek közel 60%-át is megcélozhatja egy foglalkoztatási program.

A programba bevonhatók ténylegesen jóval többen vannak tehát, mint ahogyan azt az első pillanatban láttuk. Ez azért lehetséges, mert az inaktívak (munkaképtelenek és nyugdíjasok) aránya alacsonyabb a hajléktalanok között, mint a 17 és 74 éves kora közötti magyar lakosságban.

Ebben a fajta mennyiségi megközelítésben csak foglalkoztatás ténye szerepelt, holott tudjuk, hogy nem csak az számít, hogy hányan fognak egy program eredményeként dolgozni, hanem az is számít, hogy mennyi jövedelmet fog biztosítani a munka. Az lenne a kívánatos., hogy olyan munkákat kapjanak a hajléktalan emberek, amely a lakás megszerzéséhez és fenntartásához elegendő. Tudjuk azonban, hogy a hajléktalan emberek jelenleg is inkább a rosszabb, kevésbé jól jövedelmező munkákat végzik és szinte biztosak lehetünk abban, hogy a foglalkoztatási programok eredményként is inkább ezeket fogják megkapni. Ezért a foglalkoztatási programok sikerességének a mennyiségi kritériumokon túli, minőségi jellemző tekintetében is ki kellene tűzni egy reális célt, mivel a lakás szerzés ill. fenntartás talán irreális. Véleményem szerint a reális cél a jelenleg a munkájával elégedett foglalkoztatotti csoport szintjének az elérése lehet.

Az etalonnak nevezett csoport jellemzőit a mellékletben piros színnel jelöltem. Rajtuk kívül vannak még a nem megfelelő munkával rendelkezők és képeztem két olyan csoportot, amelyek közül az egyik a nem foglalkoztatott, de változtatni akarókat tömöríti (ők az aktív korú és munkaképes hajléktalan emberek harmadát teszik ki) a harmadikba pedig azok kerültek azok, akik nem foglalkoztatottak mégis elégedettek a sorsukkal. Az utóbbi három csoportot a zöldszív valamelyik árnyalatával különböztettük meg egymástól és a mintának tekintett csoporttól.

Ha az iskolai végzettségeket nézzük, akkor rögtön szembetűnő lesz, hogy van mit, ill. lesz mit behozniuk a foglalkoztatási programban részt vevő hajléktalanoknak. Nagyon sokan vannak, akiknek el kell végezniük a nyolc általános és ugyancsak jelentős a szakamával sem rendelkezők aránya hajléktalanok között. Az érettségizettek, de főként a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők között is nagyon jelentős a lemaradás a hajléktalanok emberek körében. A foglalkoztatási programoknak kalkulálniuk kell tehát az iskolarendszerű képzésekkel. És méghozzá mindenhol egyformán kell a képzési hiányokkal számolni: a képzettségek szerinti eloszlás ugyanis nem mutat eltérést a legmagasabb és legalacsonyabb foglalkoztatási arányt felmutató városokban (Győr és Miskolc). Ez persze azt is jelenti, hogy csak bizonyos határokon belül befolyásolja a foglalkoztathatóságot az iskolai végzettség, vagy másként fogalmazva: a területei egyenlőtlenségek erősebb hatást gyakorolnak a foglalkoztathatóságra, mint a munkavállalói kondíciók.

Ha tovább boncolgatjuk a foglalkoztathatóság kérdést akkor azt látjuk, hogy a korábban említett négy csoportban a legjobb státuszúak, az etalon csoportba tartozók között van a legkevesebb teljesen

iskolázatlan és a már munkát sem kereső aktív korúak között a legtöbb. Az érettségizettek aránya is látványosan magasabb az elégedett munkavállalók csoportjában. Tehát a munkavállalás szempontjából vett „széleken” igenis jelentős hatása van az iskolai végzettségeknek. Összefoglalva a települések munkaszempontjából értelmezett adottságaitól nagyjából függetlenül szükség van a nyolc általánost el nem végzettek képzésére és a középiskolai beiskolázás is eredményekkel járhat.

Érdemes azonban ezen a helyen egy kis kitérőt tenni. Azt persze Te is tudod, hogy egy képességet megszerezni nem ugyanaz, mint birtokolni azt a képességet évek óta. Vagyis a 8 általános hiányának a pótlása nem ugyanaz, mintha mindig is meg lett volna ez a végzettség. Még konkrétan, nem tudjuk, hogy mennyivel nőne meg az iskolai képzések területén tapasztalat lemaradások pótlása nyomán az elégedett munkavállalók aránya a hajléktalan emberek között. Az biztos, hogy növekedne, csak az kérdés, hogy képes lenne-e kompenzálni a szintén csak a mellékletben látható ábrákon jól látható kor különbségek negatív hatásit. Mint látszik az alacsonyabb státuszú csoportokban jól láthatóan több az idős ember. Az iskola rendszerű képzés az esetükben feltehetően nem lenne a legjobb megoldás.

Azt is látjuk, hogy az utcán élők az enerváltak csoportjában vannak a legtöbben és az elégedett foglalkoztatottak elsősorban átmeneti szállón laknak. Az elégedettek majdnem kétszer annyit költenek átlagosan egy napon, mint nem jó helyen dolgozók, de érdekes módon a munkakereső állástalanok kicsit rosszabbul élnek mint azok akik már beletörődtek a sorsukba.

Visszatérve területei különbségekre azt látjuk, hogy általában a rendszeres jövedelmek fordítottan arányosak a koldulók guberálók számával, vagyis minél többen rendelkeznek jövedelemmel annál kevesebben koldulnak. Két városban Pécsen és Szegeden azonban mindkét csoportba sokan vannak. Érdekes, hogy ez az a két város, ahol koldulást tiltó rendeleteket léptettek életbe (illetve ilyenre készültek).

A mellékletben láthatóak még olyan diagrammok, amelyek az izoláltság különböző fajtáit és mértékét ábrázolják. Azt feltételezzük, hogy a hajléktalan emberek felé irányuló segítségnyújtás szegényessége valamiféle elszigetelődésnek a jele lehet. Az adatfelvétel helye szerint nem találtam ilyen elszigetelődésre utaló jelet. A melléklet ábráin láthatóak azonban különbségek az egyes települések között: helyismeret hiányában azonban nem tudtam megfejteni az okait. Kíváncsian várom, kinek milyen ötlete van.

A szociális munkások és a hajléktalan emberek viszonyára vonatkozóan két táblát is bemutattam, az egyikben a szociális munkások, mint segítségnyújtók szerepelnek, meglehetősen jól. A szociális

munkások jelentős szerepet játszanak a hajléktalan emberek életében. Sokkal jelentősebbet és sokkal pozitívabban, mint amelyet sokszor feltételezni szoktunk. A pozitívítás leginkább azokból értékelésekből derül ki, amelyekben hasonlítaniuk kellett a szociális munkást valakihez. Mint látható nagyon jó bizonyítványt kaptak a segítők a hajléktalan emberektől.

2008	utca	éjjeli menedékhely	átmeneti szálló	egyéb hajléktalan-szálló	egyéb	összesen
Budapest	1189	1104	754	145	0	3192
Debrecen	253	61	86	18	0	418
Zalaegerszeg	43	39	22	0	0	104
Miskolc	194	61	129	48	0	432
Győr	94	17	120	78	52	361
Kecskemét	51	62	56	0	0	169
Szeged	194	104	52	0	0	350
Székesfehérvár	83	46	61	0	0	190
Nagykanizsa	30	42	42	0	0	114
Nyíregyháza	59	98	13	0	0	170
Tatabánya	89	25	0	40	0	154
Pécs	201	74	42	57	0	374
Dunaújváros	56	49	39	0	0	144
Szolnok	29	30	20	8	14	101
összesen:	2565	1812	1436	394	66	6273